

ANNA
NYGREN

JA JA JA NEJ NEJ NEJ

Autistiskt värld- och könsgörande,
affirmation, negering och förhandling

TFL 2023:4

DOI: <https://doi.org/10.54797/tfl.v53i4.2140>

ISSN: 2001-094X

– Forskningsartikel –

Copyright © 2024 Author(s). This is an open access article distributed
under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

No Hannah oh I want
to make my life like

my name. Looking looking
to the beginning of the pleasing

moment that I become
my name. My name

my name my name. Yes
I want to be my name.¹

Nej, nej och åter nej; det här landet, den här stan, kalla det vad man ville, den här rent ut sagt gudsförgätna delen av jorden hade inte mycket att erbjuda henne i jämförelse med den paradisiska tillvaro hon just lämnat [...] Ord som till exempel –
CRISP

[...] Och andra ord, ord i överflöd, hur många och underliga som helst, men även enkla ord.²

Mare Kandres *Aliide*, *Aliide* (1991) och Hannah Emersons *You Are Helping This Great World Explode* (2020) börjar båda i ett Nej/No. Emersons ”No” omvandlas snart till ett upprepat ”yes yes”, och i slutet av Kandres roman har Aliides Nej blivit till ett ”GE MIG DET OCH DET. JAG VET INTE! KANSKE! NEJ!”.³ Det är två användanden av glidningen mellan de små, enkla orden ja och nej, som ibland kan betyda sin egen motsats. Syftet med den här artikeln är att undersöka hur Emerson och Kandre arbetar med dessa små ord, hur de skapar världar av omfamnande affirmation och trotsig

vägran, och hur dessa motpoler liknar varandra. Utifrån flickan som gestalt och görandet av kön kommer en autistisk poetik diskuteras som en möjlig läsning av dessa två verk. Julia Miele Rodas utvecklar i *Autistic Disturbances. Theorizing Autism Poetics from the DSM to Robinson Crusoe* (2018) idén om en autistisk poetik, där det som i diagnosmanualer patologiseras istället förstås som poetiskt relevant. Min mening med att läsa *Aliide*, *Aliide* utifrån en autistisk poetik är inte att diagnosticera eller patologisera varken Aliide eller Kandre, utan se hur texten kan läsas på ett neuroqueert sätt. Trots att Emerson identifierar sig som autist vill jag inte heller i hennes fall lägga ett patologiserande raster över det autistiska (även om diagnosticeringen i sig oundvikligen innebär en patologisering).

Kandres och Emersons verk kan vid första anblick framstå som mycket olika. De är skrivna med trettio års mellanrum, i olika länder (Sverige respektive USA) och i olika sammanhang. Kandre var vid publiceringen av *Aliide*, *Aliide* (hennes femte roman) en etablerad och hyllad avantgardistisk författare, som i sina texter skrev om flickors utveckling, kvinnoroller och marginalisering, ofta med en metafysisk dimension. Hennes verk har sedan dess kallats för gotiskt och gurleskt av svenska kritiker och akademiker.⁴ Såväl under sin levnad som efter sin död har Kandre haft stor inverkan på den nordiska litteraturscenen. Emersons första diktsvit *You Are Helping This Great World Explode* (YAHTGWE) ges ut av Unrestricted Press, ett amerikanskt förlag specialiserat på poesi av personer med funktionsvariation, främst autism. Emerson beskriver sig på sin hemsida som ”non-speaking, autistic poet”.⁵ Unrestricted Press, liksom förlaget Milkweeds poesiserie Multiverse (som ger ut Emersons andra diktsamling) bygger upp en autistisk och neuroqueer konstnärskrets, till vilken Emerson hör. Detta skapar ett sammanhang både för poesin i sig och receptionen av den. Jag menar dock att Emersons och Kandres sätt att använda språket och att skildra världen sammanför deras texter, och att en samläsning av texterna bidrar till en förståelse av vad en autistisk text och en autistisk läsning kan vara.

Centralt för min läsning är begreppen neurodiversitet/neurodivergens och neuroqueer. Begreppet *neurodiversitet* har blivit allt mer utbrett. Det syftar till att lyfta fram hur populationer (inte enskilda individer) består av en mängd olika sätt att fungera kognitivt,

affektivt och sensoriskt. Det dominerande sättet att fungera beskrivs då som *neurotypiskt*, det minoritära som *neurodivergent*.⁶ Nick Walker myntade (i diskussion med andra neurodivergenta personer) begreppet *neuroqueer* 2008, vilket syftar till att förstå ett neurodivergent funktionssätt genom ett queert filter. Begreppet används både som adjektiv och verb (att vara neuroqueer och att neuroqueera) och knyter an till en aktivistisk praktik och en motståndsrörelse som inte låter sig definieras eller inordnas i färdiga kategorier, utan är i ständig förhandling och förskjutning. Walker lyfter fram hur neuroqueerande bland annat kan innebära:

Engaging in practices intended to undo and subvert one's own cultural conditioning and one's ingrained habits of neuronormative and heteronormative performance, with the aim of reclaiming one's capacity to give more full expression to one's uniquely weird potentials and inclinations.

Engaging in the queering of one's own neurocognitive processes (and one's outward embodiment and expression of those processes) by intentionally altering them in ways that create significant and lasting increase in one's divergence from prevailing cultural standards of neuro-normativity and heteronormativity.⁷

I *Authoring Autism* (2018) uppmärksammar M. Remi Yergeau med hjälp av ett neuroqueerteoretiskt ramverk språkliga stereotyper och retoriska fenomen som förnekar autistiska personer agens och möjlighet till självdefinition. Med hjälp av berättelser som metod för Yergeau fram en alternativ, autistisk retorik genom att framhäva autisters queera tillgång till språk, och framställer autism som ett narrativt tillstånd där autister är de bäst rustade personerna för att definiera sin erfarenhet. Yergeau hävdar att autism kan vara ett queert sätt att uppleva och agera i världen, som samtidigt omfamnar och förkastar det retoriska, och visar därmed hur en sådan autistisk retorik kräver en omformulering av retorikens själva väsen. Yergeau skriver att

I believe in the potentialities of autistic stories and gestures, of neuroqueering what we've come to understand as language and being. I believe that autistic rhetorics complicate what we traditionally hold dear across a plurality of fields.⁸

To be autistic is to be neuroqueer, and to be neuroqueer is to be idealizing, desiring, sidling.⁹

Jag tar i min läsning av Emerson och Kandre fasta på det sidgående eller skeva och det begärande – som jag menar uppstår i *läsningen*, men som också texten bjuder in till. Det begär jag spårar i verken är ett begär som inte är sexuellt, utan snarare uppstår i relation till världen, och som jag menar manifesteras genom ett kompromisslöst förhållningssätt, synliggjort genom Emersons yes yes yes och Kandles NEJ NEJ NEJ. Liksom begreppet *skev*, som Maria Margareta Österholm använder i sin analys av Kandre – vilket jag går in närmare på nedan – är neuroqueer ett begrepp som inte refererar direkt till sexualitet, utan till det som inte passar in i normativiteten.¹⁰ Denna avvikelse från det normativa kan uppkomma både i texten i sig och i mötet med läsaren. Det handlar alltså inte om att primärt läsa *karaktärer* som autistiska eller neuroqueera, utan dessa kategorier appliceras snarare på *texten* och *läsningen*. Om jag ändå råkar definiera Aliide eller Kandre som autistiska så är det menat som en komplimang, inte som ett kliniskt övergrepp.¹¹

I min läsning vill jag alltså inte diagnostisera, utan uppmärksamma autistiska drag i de undersökta texterna. Poeten Jen Hadfield menar att hon skriver för dem ”who identify Autistic spectrum disorders (ASD) *traits* in their personality, acknowledging how ASD presents differently in women than in men” (min kursivering).¹² Och Garland Thomson pekar på vikten av att i diskussioner om autism använda ”precise language that may seem convoluted when talking about disability [...] phrases such as ’the *traits* we think of as disability’” (min kursivering),¹³ istället för att tala om det onormala eller avvikande. I min läsning av *Aliide*, *Aliide* och *YAHTGWE* uppmärksammar jag därmed autistiska drag som jag uppfattar. Dessa drag är specifikt språkliga – antingen genom språklig formulering av upplevelser eller erfarenheter, eller genom själva formuleringen i sig. Den autistiska rörelsen och texten jobbar hela tiden med och mot retoriken och språket eftersom dessa under lång tid använts för att osynliggöra och patologisera oss – exempelvis genom diagnosmanualen. Detta innebär att språket i den autistiska texten är central på ett komplicerat sätt – samtidigt som det kan finnas en glädje i det, finns också våld och

sorg. Teoretisk utgångspunkt för detta finner jag i Yergeaus och Miele Rodas förståelse av vad autism innebär för språket eller texten.

Yergeau skriver fram en autistisk retorik och ett berättande som ”stims, a rhetoric that faux pas, a rhetoric that averts eye contact, a rhetoric that lobs theories about ToM [Theory of Mind] against the wall”.¹⁴ Även Miele Rodas beskriver autismen som relaterad till ett queert språk, och påbörjar arbetet med att skapa en autistisk poetik. I sin poetik definierar Miele Rodas vissa specifika autistiska drag hos texter, så som den verbala spyan (hon formulerar det som en önskan att ha spyan som estetisk kompass), repetitionen, cirkularitet, ordlekar, staccato och icke-kommunikation. Hon skriver utifrån en position där språket använts av neurotypiker (icke-autister) för att definiera autisterna. Hon skriver utifrån erfarenheten att språket varit någon annans; det har använts i diagnoskriterier och journaler för att tala om istället för med, det har definierats som bristfälligt hos autisterna själva, hos oss själva.

Artikeln utforskar, utöver de språkliga drag som Miele Rodas beskriver, även hur Emerson och Kandre skriver fram ett kompromisslöst förhållningssätt till världen. Det är ett säreget sätt att vara i världen, som med fördel kan liknas vid det autistiska, ett sätt att vara queer utan att nödvändigtvis vara sexuell. Utifrån den autistiska läsningen undersöks vidare hur kön görs i verken, och hur detta påverkar uppfattningen av världen och individen i världen. När jag skriver om att ”vara i världen” är det inte i första hand i fenomenologisk betydelse,¹⁵ utan handlar om att undersöka begär, sinnlighet och uppmärksamhet i relation till teorier om specifikt autistiska upplevelser av världen. Detta görs genom utforskande av intensiteter och användandet av språk för att uttrycka intensiva känslor i de analyserade verken. Kandres berättare ligger nära Aliide, så nära att det som sker, även om det är vardagligt, ofta framstår som suggestivt – något jag menar dessutom kan förklaras av den autistiska upplevelsen, där världen framstår som främmande. Här förekommer ett sexuellt övergrepp och våld, men de konkreta handlingarna kommer på andra plats efter känslornas starka betydelse. Romanen är på sina ställen mystisk, som episoden där Aliide och hennes väninna K hittar dödskallen efter en räv, vilket jag läser i linje med denna autistiska intensitet. Emersons *You Are Helping This Great World Explode* rör sig i en värld av upp-

repningar (yes yes yes), ljus och längtan efter världen. Den framstår som sårbar i sin vidöppenhet inför världen – vilket gör att den liknar Kandres roman.

Att kombinera läsningen av en öppet autistisk text med den av en odefinierad och odiagnosticerad innebär särskilda utmaningar. Jag vill i min läsning förhålla mig till texterna, och låta dem inta en icke-hierarkisk position till varandra och till de teorier jag använder. Detta utesluter inte att jag som forskare också präglas av diskurser som rör neurodiversitet och därmed läser texterna olika – men min strävan är att uppmärksamma och motverka en sådan åtskillnad. Jag återkommer till denna diskussion i artikelns sista avsnitt.

Tidigare textualiteter

Om Emersons poesi har mycket lite skrivits. Jag har i en tidigare artikel undersökt dess förhållande till naturen genom ett slags autistisk empati.¹⁶ Kandres verk har fått stor uppmärksamhet hos kritiker, och akademiskt har *Aliide*, *Aliide* bland annat undersökts av Maria Margareta Österholm, i dennas avhandling *Ett flicklaboratorium i valda bitar. Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005* (2012). Österholm gör där en skev och gurlesk läsning av *Aliide*.¹⁷ Det skeva och gurleska hos *Aliide* ställer Österholm i motsats till de ”Riktiga Flickor” som också befolkar romanen. Österholm gör Kandres skönlitterära uttryck till ett teoretiskt begrepp – den ”Riktiga Flickan”-norm som texten och den fiktiva gestalten måste förhålla sig till – och intresserar sig för de flickor som inte kan eller vill vara ”Riktiga”.¹⁸ *Aliides* vän K är ett exempel på ”Riktig Flicka” som ”i egenskap av Riktig Flicka, på något sätt gick förskonad från en hel mängd obehagliga saker”.¹⁹ Själv, menar Österholm, är *Aliide* redan från början medveten om att hon inte är någon ”Riktig Flicka”, hon vet att hon helt enkelt inte *kan* anpassa sig, vara ren, hålla sig innanför linjerna.²⁰ Efter ett sexuellt övergrepp går *Aliide* in i en tystnad, det Österholm benämner ”skelettvardagen”²¹ – jag återkommer senare till hur denna tystnad också kan läsas som exempel på autistisk poetik. Österholm diskuterar även *Aliides* ”NEJ”, de versala partier i boken som är skrivna i första person, som om *Aliide* själv skrivit dem. Österholm läser skrivandet som knutet till självdestruktivitet:

destruktiviteten finns inte bara i texten, utan skapar den också.²² Anna Williams påpekar att Aliides ”NEJ” också senare kompletteras med ”GE MIG DET OCH DET”, och tolkar det som om skrivandet är ett projekt som går ut på att skapa ett nytt språk där mörkret får plats.²³ Utöver Österholms och Williams undersökningar har Ebba Witt-Brattström anlagt ett psykoanalytiskt förhållningssätt, grundat i Julia Kristevas teorier, till Kandres verk,²⁴ och Mattias Fyhr läser romanen utifrån gotiken som formspråk.²⁵ Ytterligare ett perspektiv på Kandres prosa ger Johanna Lindbo – dock ej specifikt på *Aliide*, *Aliide*. Lindbo läser *I ett annat land* (1984) och *Bübins unge* (1987) ur ett nymaterialistiskt och ekokritiskt perspektiv för att uppmärksamma hur det mer-än-mänskliga tar plats i romanerna, vilket också innebär en sensorisk sensibilitet som framstår som särskild, något som till viss del liknar den autistiska perceptionen.²⁶

Jag läser Aliides ”NEJ” med utgångspunkt i ett autistiskt/neuroqueert förhållningssätt till språket och världen så som den uppfattas sinnligt. I artikeln ”Sensory strangers. Travels in normate sensory worlds” eftersträvar David Jackson-Perry et al. ”to seek out the political importance of the senses”.²⁷ De menar, utifrån Alison Kafers definition av det politiska, att sensoriska upplevelser och hur vi förstår och talar om dessa, är del av maktrelationer, och därmed öppnar upp för debatter och motstånd.²⁸ De använder Georg Simmels teorier om ”the stranger” för att undersöka neurodivergent sinnlighet och hävdar att ”the sensory stranger” är en reell och värdefull epistemologisk position – i kontrast till hur autister i autismforskningen ofta fråntagits rollen som mänskligt relevanta. Denna undersökning görs genom, och positionerar sig i relation till, språket:

We embarked on our process through considering *the limits and possibilities of language*, redefining and formulating new concepts through our conversations within our group [...] contrary perhaps to the assumption of a common ‘us’, the stranger carries an expectation of singularity – where an ‘invented’ language of one’s own, a ‘neurodivergent mother tongue’, is brought to express one’s experiences on one’s own terms [...] they [we] may find it too difficult to make the translation from this language of one’s own into a shareable language, and choose to remain silent (min kursivering).²⁹

Främlingens position liksom (o)möjligheten att uttrycka det sensoriska språkligt, är något jag vill utforska i Emersons och Kandres verk – exempelvis hur upplevelsen av världen endast kan uttryckas genom ett upprepat JA eller NEJ, eller genom en (vald?) tystnad.

Kandres *Aliide* och Emersons *YAHTGWE* arbetar även, som jag kommer att visa, med begäret. Det är ett begär som uttrycker sig genom språket, genom ett slags talakt. Att kalla det talakt kan tyckas motsägelsefullt när Emerson definierar sig som icke-talande, och eftersom Aliide slutar tala. Jag ser dock tystnaden i sig som ett slags talakt, och användandet av de små orden (de små rörelserna) JA och NEJ, blir tydliga handlingar i världen.

Betydelsen av JA och NEJ

Som de inledande citaten visar, uppehåller sig både Emerson och Kandre vid ”NEJ” respektive ”yes”. Dessa två ord, i Kandres fall skrivna i versaler, i Emersons fall upprepade genom hela diktsviten och placerade på olika sätt på sidan, läser jag som centrala för verken. Jag läser dem även som tecken på ett kompromisslöst sätt att angripa världen – och älska den. Orden är varandras motsatser – vilket innebär att det ena inte kan existera utan det andra. Att kalla Aliides relation till världen för kärlek är kanske missvisande – jag vill dock hävda att det är en begränsning av kärleksbegreppet som hör till en neurotypisk norm. Catherine McDermott använder sig av Lauren Berlants tolkning av Sigmund Freud för att undersöka neuroqueera begär och kärlekshandlingar i teverserien *Bron*, där hon visar hur neurotypiska tittare misslyckas med att förstå den autistiska karaktären Sagas handlingar och känslor som just kärlek.³⁰ Den kärlek som McDermott, Aliide och Saga rör sig genom är en kärlek, som med Berlants ord, inte kan skiljas från aggressionen.

In Freud's model the confirming and caring economy of love, involving both giving and receiving on the model of maternal plenitude, is all bound up with an economy of aggression. In this model, to love an object is to attempt to master it, to seek to destroy its alterity or Otherness. Here, *aggression is not the opposite of love, but integral to it: one way to think about this is that in love, the lover hungers to have her object right where she can love it.* (Min kursivering)³¹

Aliides begär är också ett starkt begär, som uttrycks inte minst genom vägran att göra något annat än vägra. Även när NEJ:et övergår i ett ”JAG VET INTE” och ”KANSKE”, så skrivs det i versaler, som för att understryka att det är ett överväldigande och behårt ”KANSKE”.

Kärleken och begäret ligger mycket nära det sensoriska. Jackson-Perry et al. pekar på att den neuroqueera sinnligheten verkar på ett annat sätt än den neurotypiska, och därmed konstant missförstås av en neurotypisk omgivning, samt blir obegriplig och onåbar för ett neurotypiskt språk. Detta resulterar i en känsla av främlingskap inför den etablerade verkligheten, och ett sökande eller ett begär efter en *annan värld*, där en autistisk sinnlighet, som enligt Jackson-Perry et al. är både starkare än en neurotypisk men också svårare att hantera, får finnas.³² JA och NEJ är ett vredgat begär efter värld – en värld som Emersons jag tycks ana eller känna, men som ligger utom räckhåll för Aliide. Det är en total uppgång i känslorna som resulterar i ett kompromisslöst förhållningssätt till världen och varandet i den. För både Emerson och Aliide leder detta in i ett konstnärligt skapande – jag menar att orsaken till detta ligger just i det främlingskap som Jackson-Perry et al. beskriver; när ett neurotypiskt vardagsspråk inte fungerar för att göra sig begriplig, krävs andra medel.

Vid blotta anblicken av kritorna (som för övrigt var av en ny, dyr sort hon aldrig förut sett, och luktade så ljuvligt gott av mandel, vax, smör, potatis och solvarmt vete att hon nästan hade lust att äta upp dem istället) uppfylldes hon ögonblickligen av en bild som hon tydligen under den senaste tiden, sig själv ovetandes, burit omkring på inombords. En bild som nu, när hon insupit kritlukterna, i all sin härlighet eller ohygglighet, vilket det nu kunde tänkas vara, frigjordes, bröt igenom och överväldigade henne totalt.³³

Konsten och skapandet, i kombination med sinnligheten, lukterna, överväldigar här Aliide totalt. Detta förstår jag som ett slags monotropiskt intresse. Dinah Murrays begrepp ”monotropism” syftar till ett hyperfokuserat intresse för ett avgränsat område, ett tillstånd som är typiskt för den autistiska funktionen. Gemma Williams sammanfattar teorin såhär:

Monotropism theory begins with the idea that the mind is, essentially, an interest system, a starting place not at all dissimilar to that of relevance theory and that 'atypical strategies for the allocation of attention' [...] are the central cause of the various autistic social and behavioural manifestations. According to this account, the degree or breadth of attention allocation in humans is considered to be 'normally distributed' and, (largely) 'genetically determined' [...] with some people possessing a greater tendency towards multiply focused attention (polytropism), and others a tendency towards more narrowly focused attention (monotropism).³⁴

Murray et al. menar alltså att den monotropiska tendensen utgörs av ett fåtal förhöjda intressen, och tillägger: "An aroused interest is an interest charged with *feeling*" (min kursiv).³⁵ Det monotropiska är i Kandres text starkt kopplat till både härlighet och ohygglighet, det är ett slags kontrollförlust som sker, som samtidigt öppnar upp för den bild som omedvetet funnits inuti Aliide. Konsten, kritorna, blir ett sätt att hitta detta *inuti*, att bli mer sig själv – ett själv som samtidigt är intimt förbundet med omvärldens ting, snarare än med omvärldens personer – för Aliide blir genom sitt intensiva tecknande alienerad från de andra människorna i rummet, hon blir istället ett med kritorna, uppfylld av lukterna.

Aliides värld skapas till stor del av just lukter. Det är ett sinne som ofta förbises, och som därmed med fördel kan läsas som ett slags sinnenas främling, eller som skapande av ett främlingskap, i linje med det Jackson-Perry et al. skriver om den neurodivergenta sinnligheten. För Aliide blir lukterna ofta berusande:

Aliide sög i sig av de tunga lukterna här –

Ah! De kom från de fuktangripna trädstammarna, från allt som låg på marken och dog, från stenarna, från svamparna, från löven, och de gick henne åt huvudet riktigt ordentligt på en gång!³⁶

Upplevelsen av världen är otroligt intensiv. Aliide kan uppleva hela miljön, hon suger den i sig och låter sig berusas av den. En liknande känsla av berusning frammanar Emersons dikter. När Emerson skriver "please" är det ett slags tillbedjan till universum, ett universum som vibrerar av liv och präglas av musik:

is heavy freedom
going to the center
of the universe.

I really, I try
to understand, please
help me understand.

I want to go to the music.
The answer is there.
It is vibrating life.³⁷

Aliide möter allt som ligger på marken och dör, medan Emerson går till det som vibrerar av liv. Ändå får jag som läsare samma känsla av total närvaro i världen. Vilket ligger i linje med den monotropiska upplevelsen som *charged with feeling*. Det är en upplevelse av ett hud-löst möte med en värld som är både härlig och ohygglig. Trots deras motsatspositioner, Kandre som skildrare av det omöjliga, Emerson av det affirmativa, skapas liknande erfarenheter av det överväldigande och intensiva. Det är Emersons användande av ordet ”yes” som skapar denna känsla:

together in the world

as one yes yes yes.

Please go to the triangle
to find please find love there
yes yes. Kiss the blue of our hearts

yes yes yes. Loving the blue is loving mother
earth yes yes. Please get that the triangle
is the world bursting beginning life³⁸

Please get that you need
to only explode

into yourself nothing

yes

yes

yes.³⁹

Upprepningen av de enskilda småorden, ja och nej, är också just repetitioner – vilket Miele Rodas förstår som ett autistiskt poetiskt drag. Repetitionen blir för den autistiska hjärnan en njutning och en trygghet. Upprepningen blir därmed autistisk just i sin språkliga form. Men också dess innehållsmässiga aspekter får betydelse genom ett neuroqueert raster. Jag hävdar att Aliides starka och obändiga upplevelse ligger nära det explosionsartade och sammansmältande som Emerson skildrar – även om upplevelsen ofta spiller över i det kusliga och brutala. Emerson skriver ”to only explode / into yourself nothing”, vilket antyder att för att nå världen krävs att man säger upp sitt jag. Emerson och Kandres texter utgör, lästa tillsammans, en komplex gestaltning av hur subjektet faller sönder, eller snarare aldrig varit helt. *Yes yes yes*, det krävs mod för att komma till denna punkt där man låter sig explodera, men det är en ständig rörelse mot den punkten. Upplevelsen av omgivningen är då uppslukande:

Så kände hon också, som för allra första gången, hela denna grå, döda,
kalla tegelbyggnad överallt runt omkring sig –
Alla dess egendomliga okända utrymmen,
de mörka korridorerna,
salarna som antingen var fyllda med barn eller låg tomma ovanför
och inunder henne.⁴⁰

Det som skildras hos Kandre är en punkt där värld och subjekt uppgår i varandra, vilket kan förstås som något återkommande och ständigt pågående, snarare än som en enskild händelse. Det ständigt pågående tydliggörs hos både Emerson och Kandre av upprepningen av fraser. Repetitionen är som ovan nämnts ett autistiskt språkligt drag. Miele Rodas definierar även ”staccato” som ett sådant; staccato är en italiensk term som används inom musik och har betydelsen ”avskilja”. Följande exempel ur *Aliide* använder sig av tankstreck som avskiljande medel för att visa hur fraserna huggs

av. Här tematiserar Kandre återigen hur Aliide använder sig av det upprepade, det cirkulära.

Och hur hon än sprang och höll på, och kastade regndropparna över den vänstra axeln i hopp om att blidka den okände, och upprepade orden –
JAG ÄR FÖRTVIVLAD, JAG ÄR RÄDD –
JAG ÄR FÖRTVIVLAD, JAG ÄR RÄDD –⁴¹

Utsagopositionen, den upprepande, bekräftar här ett slags magiskt tänkande. Aliide försöker förklara sina känslor, men enda sättet att göra det är att säga dem, förtvivlan, rädsla, och att göra det i versaler. Det finns här en okänd, som skrämmer. Det okända, som skulle kunna likställas med Emersons ”nothing” är fasansfullt. Jag läser det som en likhet mellan Aliides rädsla och det begär Emerson uttrycker efter det brutala: att låta världen explodera. Min förståelse av världen, så som Kandre och Emerson skildrar den, är den av en plats som i grunden är fantastisk, men som också fyllts av det hemska. Emerson använder sig av ett slags utopisk trop, upprepningen av ”please” som ett slags tillbedjan eller vädjan om att få komma till en exploderad plats, ett slags eskapism, medan Kandre skildrar stunder av lycka (de överväldigande kritorna) i en annars skrämmande värld.

Denna komplexa värld är starkt knuten till språket, och språkets gränser. Det blir tydligt när det enda som kan sägas är ”yes”, eller när det enda möjliga är tystnad:

Och alla ord, att meddela sig med andra via det talade ordet, det skrämde henne nu mer än någonsin, för varje litet ord hon gav ifrån sig kunde man vända och vrida på och hitta något misstänkt i. Det mänskliga talet var som en slags spillning man gav ifrån sig; det bar spår av allting man fått i sig, det skvallrade om kroppens tillstånd.⁴²

INGENTING ÄR SVÅRT, MEN IBLAND ÄR JAG LEDSEN.

[...] Och hon ämnade även i framtiden fortsätta tiga. Djupt, passionerat, utan slut, precis så; fullkomligt och totalt (för tigan det var på många sätt som mörkret i ett mörkrum där bilder blir till).

Men ett fullkomligt tigande var det ändå inte, för när allt kom omkring så hade hon ju ändå sin bok.⁴³

Det som händer är att Aliide slutar prata. Detta är tvetydligt – först framstår det som ofrivilligt, att det inte går att prata, men sedan som ett alltmer aktivt val. Som det första citatet visar, är det det normativt mänskliga som är problemet, och det begränsade språk som hänger samman med det. Det är dessutom specifikt det talade ordet som är problemet – skrivandet fungerar som ett alternativ. Den förskjutning som sker från det första till det andra citatet, där det först är så att talet framstår som skrämmande, medan det senare är tigandet som blir lockande, säger något om hur begärsmönster och rädslor samverkar. Det från början ofrivilliga tigandet blir efterhand ett eget val, en motståndshandling och ett annat sätt att tala. Aliides djupa och passionerade tigande är ändå ett språk, eftersom det skrivs.⁴⁴

Detta kan jämföras med den autistiska tystnaden. Emerson, som skriver men inte talar, har en praktik som liknar citatets sista rad, ett ofullkomligt tigande, eftersom hon har boken. Den autistiska rörelsens påtvingade, kliniska tystnad finns, det som den autistiska autismforskaren Monique Botha vägrar delta i: "I will not leave my values at the door of the academy – I refuse. I refuse to abandon my community and to engage in the complicit silence."⁴⁵ Men tystnaden (den autistiska) finns också som motstånd. Den autistiska tystnaden, liksom den autistiska perceptionen och sinnligheten, utmanar idén om vad som är oförmåga och vad som är vägran. Jag vill förstå det som att oförmågan kan vara den yttersta formen av vägran.

En autistisk läsning av flickskap

En Riktig Flicka. Med allt vad det innebar. Och det föll sig helt naturligt för henne [K] till och med! Det var inte alls, som i Aliides fall, något framtvingat, krystat, löjeväckande, något som stred mot hennes sanna natur, eller resultatet av en massa idiotiska föresatser eller fixa idéer som plötsligt kunde drabba henne så att hon vissa dagar fick för sig att hon hädanefter och för all framtid måste uppföra sig och se ut som en Riktig Flicka, utan att någonsin lyckas –⁴⁶

Kandres *Aliide* har tidigare analyserats i linje med flickforskningen och queerforskningens premisser.⁴⁷ Aliide ser sig inte som en Riktig Flicka. Jag vill i detta avsnitt undersöka hur flickskapet relateras till mänskligheten och hur dessa två skevas och neuroqueeras hos Kandre och Emerson. Autister queerar/skevar, enligt det neurodiversiva paradigmet ”what it is to be fully *human*, including empathy, morality, a sense of self, imagination, narrative identity, integrity; introspection, self-hood, personhood; rhetoricity, *gender*, meaning-making, sociality”.⁴⁸ Aliide misslyckas med flickgörandet – men med min förståelse av oförmågan som den yttersta formen av vägran, handlar det lika mycket om ett aktivt (men kanske omedvetet) motstånd. Flickskapet strider mot Aliides sanna natur. Österholm läser dock Aliide i relation till *Flickan*, och hennes läsning skriver fram en flicka som är motsträvig, läckande och, för en neurotypisk omgivning, obegriplig. Jag menar, liksom Judith Butler i *Gender Trouble* (1990) att kön är centralt för förståelsen av mänskligheten – alltså innebär en vägran att vara flicka också ett motstånd mot det mänskliga – och läser därmed Aliide i relation till *Människan*. Människor figurerar i Emersons dikter som figurer bortanför diktjaget. Figurer som kan betraktas med en annan blick – en blick som rör sig i det perifera istället för centrumet, som skevar och lutar istället för att rikta sig rakt mot, och som fokuserar på små saker istället för helheter.

it is hard being meet me great humans
just try greet me with fullness

of your lovely soul. When you turn
your thoughts to find reality of hearing

you will find me and your free animal
trying to hear helpful messages for you

from the animal trying to bite you.⁴⁹

Yes I prefer the peripheral
because it limits the vision
[...]
Moment moment moment
moment keep in the moment⁵⁰

Say prayer for little
things, things that live
in deep hurt. Feelings
language take to lair.⁵¹

Emerson skriver uttryckligen om djuret, som försöker bita de ”great humans” som det är svårt att möta. Hon skriver om att vara i ögonblicket – som jag läser som varandet, eller blivandet, i det intensiva – och om det lilla, det perifera.⁵² Jag förstår det som att det intensiva med fördel äger rum i ett begränsat, och kanske perifert, sammanhang, som kopplar bort ett helhetsperspektiv och fokuserar på en intensiv upplevelse av en liten detalj. Emerson skriver, som är hon inte van vid att mötas ”with fullness”, vilket jag läser som autistens erfarenhet av att inte ses som mänsklig.⁵³ Genom att plocka in djuret skapas ett alternativ till det mänskliga, som jag menar kan läsas som ett radikalt ifrågasättande av det normtypiska människovarat, och därmed belyses den autistiska positionen som en möjlig plats för brutal queerhet.

Positionering och slutsatser

Den här artikeln har undersökt hur Kandres verk kan läsas genom en autistisk estetik och etik, genom en parallelläsning med Emersons poesi. Jag har argumenterat för hur autismen kan förstås som en intensiv punkt av queerhet, där ingenting kan förstås som neurotypiskt föregivettagat.

Min läsning kategoriserar jag inte primärt som biografisk – dock, den är i viss mån ändå det. Jag kommer ((o)frivilligt) komma nära det biografiska, eftersom autismen är en definition och en diagnos kopplad till en person. Men jag vill hävda att autismen kan finnas i relationen, mellan människor och mellan människa och text. Jag har

upplevt det autistiska i läsningen av Emersons och Kandres texter. Den biografiska läsningen fungerar också som ett politiskt medel. Det blev tydligt i kölvattnet av Clara Törnvalles *Autisterna. Om kvinnor på spekrat* (2021). Saga Cavallin reagerade på hur Törnvall postumt definierar kvinnliga författare som autister, vilket Cavallin såg som problematiskt.⁵⁴ Jag menar att detta visar den politiska potential som namngivande har. Att se sig som speglad och bekräftad i en text, eller en persons liv, och hävda att den innehåller neuroqueera drag, liknar i mångt och mycket analysen av queera läckage i text och kultur. Det handlar om identitet och performans. Det neuroqueera är en identitet som görs – det är en identitet som påtvingats genom diagnos och våld, men en som därefter återtagits och blivit till en självdefiniering. Jag läser Kandres och Emersons texter som gör de ett språkarbete som ligger bortom det neurotypiska.

Jag diagnosticerades i vuxen ålder med så kallad högfungerande autism (ett, menar jag, problematiskt begrepp eftersom det dels påstår att det finns lågfungerande, dels lägger fokus på att någonting i en ska vara funktionellt, ska vara till nytta, ska bidra till produktionen). Jag läser utifrån min position som autist. Utifrån erfarenheten av att som barn ha varit delvis icke-verbal och därmed ha erfarenhet av tigandet. Innebär det att jag är jävig vad gäller autismsens radikala potential? Ja, definitivt. Men det betyder också att jag skriver om en tillvaro jag känner.

När jag läser såväl Kandre som Emerson känner jag en stark bekräftelse. Jag känner den obarmhärtiga upplevelsen av världen. Jag känner den affirmativa och hoppfulla längtan, den ohyggliga utopin. Jag känner den fruktansvärda omöjligheten i att vara i världen så som den förväntar sig att jag ska vara. Min läsning bekräftar mig i känslan av att: NEJ! JA! Jag läser i versaler och upprepning (och begär denna).

Min vilja har varit att skapa ett slags anti-patologisering, att framhäva det autistiska som en queer och skev upplevelse och ett subversivt (om)skapande av världen. Den här analysen har sitt ursprung i min personlig läsdagbok, där känslan av att förstå texten och förstås av texten har varit central – och jag hävdar att det finns en relevans i denna förståelse. Jag har skrivit för dig som själv är fylld av autistiska drag. Jag har skrivit för att starta en autistisk kanon, en autistisk läspraktik.

Den autistiska läsningen knyter till viss del an till den typ av post-kritisk läsning som Eve Kosofsky Sedgwick och Rita Felski utarbetat. Sedgwicks reparativa läsning, som uppmärksammar en queer igenkänning i en ytlig läsning, istället för att genom en paranoid metod söka något underliggande i texten, är en läsning som gör det queera på sätt som liknar hur min läsning gör det neuroqueera.⁵⁵ Likaså Felskis argument för en affektiv läsart, där den känslomässiga läsningen, och läsaren, ges utrymme, ligger i linje med mitt arbete.⁵⁶ Båda utgår från det tidigare nedtystade eller nedvärderade och ser dessa positioner som estetiska och etiska tillgångar i textarbetet. På så sätt ingår min läsning i en bredare kontext, ett slags allians av läsningar.

Denna läspraktik har utgjorts av ett monotropiskt intresse för de drag jag läser som autistiska eller neuroqueera. Utifrån den autistiska poetik som Miele Rodas skriver fram i *Autistic Disturbances* har jag sökt – om nu ”sökt” är det riktiga ordet, snarare, snubblat över, känt mig fram till – drag av en autistisk poetik i Kandre och Emersons texter. Här finns: repetitionen, cirkuläriteten, staccatot, känslan av överväldigande, det kompromisslösa. Detta arbete liknar på många sätt diagnosticeringen. Skillnaden är att jag som diagnosticerar inte har en läkarbakgrund. Istället kommer jag till läsningen med egen erfarenhet av autism. Det handlar snarare om vad Christa Mullis (2019) kallar ”autistic coding”, autistiskt kodande, vilket innebär att autistiska läsare upplever att karaktärer (eller i mitt fall texterna själva, språket) ”move like us”, rör sig som oss, oavsett författarens intention.⁵⁷ Det handlar alltså om ett igenkännande och en bekräftelse, snarare än en klinisk diagnosticering – med de maktaspekter denna innebär.

Jag har läst som *en* autistisk läsare, och reflekterat över *en* eller *ett fåtal* autistiska poetiker eller autistiska poetiska aspekter. Det finns många andra – det finns lika många sätt att vara autistisk som det finns autistiska personer, samtidigt finns det en gemenskap som det autistiska sättet att känna, tänka och uppleva delar, som tillåter känslan av bekräftelse, och det är den jag vill lyfta fram genom min läsning. Det är såklart vanskligt att påstå att detta är Den Autistiska Poetiken, och det vill jag inte heller göra. Min läsning är en av många, placerad i den historiska, genusmässiga och aktivistiska kontext jag befinner mig i. Min läsning innebär en etisk och estetisk läsning, grundad i den

känsla av igenkänning som uppstår i läsningen – en känsla som aktiveras av språkarbetet Kandre och Emerson genomför.

Jag vill med en autistisk läsning inte förringa eller bortse från de andra möjliga läsararter dessa verk bjuder in till. Emersons dikter kan såklart läsas utan den autistiska aspekten eller förförståelsen. Att läsa autistiskt är *inte* reducerande, det gör inte texten till ”bara” autistisk, utan innebär att ytterligare ett lager läggs till. Den autistiska läsningen, liksom det autistiska subjektet, är lika fullkomligt som något annat. Men därtill finns en politisk udd invävd i den etiska estetiken; det är en kritik av det neurotypiska samhället, ett påstående att denna typiskhet missar vitala aspekter av världen. Genom att se bortom det typiska öppnas en utvidgad horisont.

Kandres Aliide använder sig av ett månghövdad ”NEJ” för att förkasta det ”Riktiga”, det är ett nej som inte kan kompromissa, inte ens när det vänds till ett ”KANSKE”. Det är totalt omslutande, hyperbolt och överväldigande. Emerson använder istället ett mångfaldigt ”yes” för att skildra samma överväldigande känsla. Det är ett förhållande till världen som inte är, tillåter sig vara, tillåts vara, neutralt. Dessa texter berättar om det kompromisslösa sättet att vara och bli i världen, ett skeende som jag kopplar till både skapandet (Aliides kriterior) och själva läsningen. Jag har läst och blivit.

Noter

- 1 Hannah Emerson, *You Are Helping This Great Universe Explode* (Unrestricted Interest, 2020), 1.
- 2 Mare Kandre, *Aliide, Aliide* (Stockholm: Bonniers, 1991), 5–6.
- 3 Kandre, *Aliide*, 271.
- 4 Mattias Fyhr, *Skitigt, vackert mörker. Om Mare Kandre*. (Lund: Ellerströms, 2012); Maria Margareta Österholm, *Ett flicklaboratorium i valda bitar. Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005*. (Stockholm: Rosenlarv Förlag, 2012).
- 5 <https://hannah-emerson.com/>
- 6 Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Nick Chown, Anna Stenning (red.), *Neurodiversity Studies. A New Critical Paradigm* (London: Routledge, 2020), 1.
- 7 Nick Walker, *Neuroqueer Heresies. Notes on the Neurodiversity Paradigm, Autistic Empowerment, and Postnormal Possibilities* (Fort Worth: Autonomous Press, 2021).
- 8 M. Remi Yergeau, *Authoring Autism. On Rhetoric and Neurological Queerness* (Durham: Duke University Press, 2018), 5.

- 9 Yergeau, *Authoring*, 18.
- 10 Österholm, *Ett flicklaboratorium*, 53–55.
- 11 I receptionen av Clara Törnvalds *Autisterna*. Om kvinnor på spekrat (2021) blev det tydligt hur litteratursverige har en abelistisk syn på autism. När Törnvall föreslog att författare som Simone Weil och Emily Dickinson kunde ha haft en autismspektrumdiagnos reagerade bland andra Saga Cavallin och Mikaela Blomqvist starkt, och såg det som ett patologiserande av döda genier. Cavallin, "Clara Törnvall lägger ett neuropsykologiskt filter över döda geniers verk", *DN* 26/10 2021, <https://www.dn.se/kultur/saga-cavallin-clara-tornvall-lagger-ett-neuropsykologiskt-filter-over-doda-geniers-verk/>; Blomqvist, "I hennes värld kan bara den med diagnos vara fri", *GP* 3/11 2021, <https://www.gp.se/kultur/kulturkronika/i-hennes-varld-kan-bara-den-med-diagnos-vara-fri.ea620913-d0dd-43a8-ba94-9bb0fd721b91>.
- 12 Cat Chong och Jen Hadfield, "Inhabiting a Space of Love" (Guillemot Press, 2020), <https://www.guillemotpress.co.uk/journal/2020/7/8/inhabiting-a-space-of-love-cat-chong-amp-jen-hadfield-ln8la>
- 13 Rosemarie Garland-Thomson, "Feminist Disability Studies," *Signs. Journal of Women in Culture and Society* vol. 30 (2005:2), 56. <https://doi.org/10.1086/423352>.
- 14 Yergeau, *Authoring*, 31.
- 15 Fenomenologin som förståelsemönster kan dock fungera utmärkt för en undersökning av autistiska perceptioner, och min läsning kan därmed betraktas som besläktad med fenomenologin.
- 16 Anna Nygren, "Empathy with Nature and an Autistic Spirituality", *Journal of Ecohumanism*, vol. 2 (2023:1), 93–108. <https://doi.org/10.33182/joe.v2i1.2740>.
- 17 Skev-begreppet definierar Österholm som "en variation på queer" (55), en variant som "innefattar andra kategorier än sexualitet" (57). Gurlesk å sin sida beskrivs som "en estetik som är olydig mot vår kollektiva fiktion om och av femininitet", ett sätt att "missuppfatta flickskapet med humor" (101).
- 18 Österholm, *Ett flicklaboratorium*, 112.
- 19 Kandre, *Aliide*, 23.
- 20 Österholm, *Ett flicklaboratorium*, 150.
- 21 Österholm, *Ett flicklaboratorium*, 151.
- 22 Österholm, *Ett flicklaboratorium*, 166.
- 23 Anna Williams, "Där allting kan ses. Familjebilden hos Mare Kandre och Anna-Karin Granberg". *Tidskrift för litteraturvetenskap* vol. 25 (1995:3–4).
- 24 Ebba Witt-Brattström, *Ur könets mörker. Litteraturanalyser*. (Stockholm: Norstedt, 1993), 181. Här kan nämnas att Witt-Brattström benämner Aliides agerande som "en autistisk återvändsgränd".
- 25 Mattias Fyhr, *De Mörka Labyrinterna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*. (Lund: Ellerströms, 2003), 178–203.
- 26 Johanna Lindbo, "Sprungna ur jorden. De porösa relationerna mellan landskap, växttid och tillblivelse i Mare Kandles prosa", *Edda* vol. 108 (2021:1), 48–62. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2021-01-05>.
- 27 David Jackson-Perry, Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Jenn Layton Annable och Marianthi Kourti, "Sensory strangers. Travels in normate sensory worlds", *Neurodiversity Studies. A New Critical Paradigm*, Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Anna Stenning och Nick Chown red. (Abingdon-on-Thames: Routledge, 2020), 125.
- 28 Alison Kafer, *Feminist, Queer, Crip* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2013), 9.

- 29 Jackson-Perry et al., "Sensory", 129–131.
- 30 Catherine McDermott, "Theorizing the neurotypical gaze. Autistic love and relationships in *The Bridge* (Bron/Broen 2011–2018)", *Medical Humanities*, vol 48 (2021:1). <https://doi.org/10.1136/medhum-2020-011906>.
- 31 Lauren Berlant, *Desire/Love* (New York: Punctum Books, 2012), 25.
- 32 Jackson-Perry et al., "Sensory", 134–135.
- 33 Kandre, *Aliide*, 25.
- 34 Gemma L. Williams. "Theory of autistic mind. A renewed relevance theoretic perspective on so-called autistic pragmatic 'impairment'", *Journal of Pragmatics* vol. 180 (2021), 126. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.04.032>.
- 35 Dinah Murray, Mike Lesser och Wendy Lawson. "Attention, monotropism and the diagnostic criteria for autism", *Autism* vol. 9 (2005:2), 140. <https://doi.org/10.1177/1362361305051398>.
- 36 Kandre, *Aliide*, 32.
- 37 Emerson, *You*, 4.
- 38 Emerson, *You*, 10.
- 39 Emerson, *You*, 12.
- 40 Kandre, *Aliide*, 79.
- 41 Kandre, *Aliide*, 81.
- 42 Kandre, *Aliide*, 88.
- 43 Kandre, *Aliide*, 271.
- 44 Här skulle en jämförelse kunna göras med Herman Melvilles "Bartleby, the Scrivener. A Story of Wall Street" (1853), där Bartleby liksom Aliide är en gestalt som inte talar. Jämförelsen är dock komplex. Miele Rodas noterar att Bartleby lästs som autistisk av så många, att han närmast blivit till en litterär karikatyr för autistiska personer, med risken att en diagnos-loop utvecklas, det vill säga: en litterär gestalt läses som representant för en specifik kognitiv funktionsvariation (i detta fall autism) och blir sedan ett slags mönster för hur läsare kommer att förstå icke-fiktiva personer med samma funktionsvariation (119–120). För Miele Rodas handlar läsningen av Bartleby mer om berättarperspektiv än beteende, vilket resulterar i förståelsen av texten som helhet som utanför en autistisk poetik. I min läsning av Aliide har jag försökt att uppmärksamma dels beteende hos Aliide, men främst hur detta beteende framställs; berättaren finns nära, men inte inuti Aliide, vilket antyder den sorts granskning som Miele Rodas vänder sig mot, men samtidigt uppträder en upprepning (som sker inte enbart på ordnivå (NEJ NEJ NEJ) utan också i form av omtagningar av situationer) och användandet av versaler blir en form av läckage ut ur ett normativt narrativ, och resultatet blir att jag upplever att det som händer i texten är att försöket att göra narrativ av världen endast fungerar genom fragment, versaler och tyst skrivande.
- 45 Monique Botha, "Academic, Activist, or Advocate? Angry, Entangled, and Emerging. A Critical Reflection on Autism Knowledge Production", *Frontiers in Psychology* vol. 12 (2021), 9, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.727542>.
- 46 Kandre, *Aliide*, 23.
- 47 Österholm, *Ett flicklaboratorium*.
- 48 Anna Stenning, "Understanding Empathy through a Study of Autistic Life Writing. On the Importance of a Neurodivergent Morality", i *Neurodiversity Studies. A New Critical Paradigm*, Hanna Bertilsdotter Rosqvist, Anna Stenning och Nick Chown red. (Abingdon-on-Thames: Routledge, 2020), 108.
- 49 Emerson, *You*, 17.

- 50 Emerson, *You*, 6.
- 51 Emerson, *You*, 7.
- 52 Erin Manning menar i *The Minor Gesture* (Durham: Duke University Press, 2016) att en autistisk perception grundas i en uppmärksamhet mot just det lilla, det perifera, och att denna uppmärksamhet innebär en möjlig ny ingång till upplevelsen och förståelsen av såväl konst som politik, något Manning använder för att formulera ett slags radikal metodologisk skiftning i förhållandet till världen.
- 53 En erfarenhet som Botha delar, vilket framkommer i beskrivningen av att i akademiska sammanhang reduceras till ett objekt som inte vet något om sig själv, Botha, "Academic, Activist, or Advocate?".
- 54 Cavallin, *Dagens Nyheter*, 26/10 2021.
- 55 Eve Kosofsky Sedgwick, "Paranoid Reading and Reparative Reading; or, You're So Paranoid, You Probably Think This Introduction is About You", i *Novel Gazing. Queer Readings in Fiction*, Eve Kosofsky Sedgwick red. (Durham: Duke University Press, 1997), 1–37.
- 56 Rita Felski, *Literature After Feminism* (Chicago: University of Chicago Press, 2003), och *Uses of Literature* (Hoboken: Wiley-Blackwell, 2008)
- 57 Crista Mullis, "Reflection. Autistic-Coded Characters and Fans in Fandom", *Canadian Journal of Disability Studies* vol. 8 (2019:2). <https://doi.org/10.15353/cjds.v8i2.495>.